

Ковальський В. С. - президент
видавничої організації «Юрінком Інтер»,
доктор юридичних наук, професор

СУДДІВСЬКА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У сучасних умовах кожна особистість, з одного боку, прагне до свободи, а з іншого - має особисто підтримувати такі умови існування людини в суспільстві, у фаховому середовищі, які б максимально сприяли її професійній самореалізації. Неодмінними ознаками юридичного фаху є постійне прийняття правових рішень, здатність особи, яка бажає здобути професію судді, орієнтуватись у значному масиві правової інформації, а також мати якомога вищий рівень професійної правової свідомості. Водночас держава та суспільство мають підтримати таку особистість, матеріалізувати її прагнення до суддівства. У контексті з'ясування сенсу юридичного фаху постає питання: що саме відбувається з обранням професії судді? Так, у правовому сенсі має бути застосовано методологічний підхід із дотриманням вимог єдності історичного і логічного, системного трактування правових явищ, подій, фактів, пов'язаних із професійним відбором до професії. Причому слід з'ясувати, що відбулося правомірною, протиправною або загалом якого правового значення набувають зміни в інформаційному просторі щодо конкретної людини, яка має бажання отримати доступ до суддівської професії.

Варто акцентувати увагу на правових положеннях, що мають визначальний вплив на створення моделі правової держави, реформування соціальних інституцій, які б забезпечували існування самої держави й інститутів громадянського суспільства. Цілком закономірною є наявність тісного зв'язку між поняттями «модель правової держави», «модель громадянського суспільства», «конституційність правових реформ».

Важливим є усвідомлення того, що правовою є лише та держава, влада якої визнає необхідність її обмеження конституцією [1]. Влада покликана діяти відповідно до принципу публічного обмеження, за яким держава зобов'язує всіх її органів, посадових осіб бути відповідальними у власних діях (ст. 3 Конституції України), здійснювати розгляд і розв'язання усіх справ і бути пов'язаним у цих справах іменем держави. Причому керуватися потрібно тим, що «забороненим є все те, що не дозволено законом», а отже, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи мають бути суттєво обмежені у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки. Адже вони зобов'язані діяти лише таким чином та в такий спосіб, як це прямо передбачено конституційно-правовими нормами і лише в межах закріпленої за ними компетенції (ст. 19 Конституції України) [2]. Учинення ж суб'єктом публічних відносин певних правових дій хоч і в межах компетенції, проте непередбаченим способом, або у

непередбаченій законом формі, або з виходом за межі компетенції є підставою для визнання таких дій та актів, прийнятих у процесі їх здійснення, неправомірними та незаконними і відповідно - підставою для притягнення таких суб'єктів до відповідальності. Проте найпершим способом самообмеження держави та влади мало б бути прийняття заборони на внесення змін до основного закону, чого, на жаль, не відбулося. Отже, самообмеження влади не стало органічною ознакою правової держави. Відбулося відхилення від обраної в конституції моделі.

Відбулося певне обмеження громадянського суспільства відносно діяльності на рівні принципів свободи і приватності: дозволено все, що не заборонено законом. Громадянське суспільство, як зазначає відомий правознавець Євген Захаров, передбачає комплекс усіх недержавних структур і людей, які усвідомлюють себе як недержавну, «небюрократичну» ланку українського народу. Політичний сенс громадянського суспільства полягає в ототожненні себе з домінуючим фактором суспільного поступу, в усвідомленні свого природного, органічного, глибинного верховенства над державою. Розвинуте громадянське суспільство, будучи інтелектуальним опонентом держави, змушує її орієнтуватися на громадські інтереси, громадську думку в головних аспектах внутрішньої та зовнішньої державної політики. Саме тому так важливо почути громадянське суспільство, яке через свою мозаїчність і різноголосся найточніше висловиться щодо політичної ситуації і сформулює вимоги до держави і політичних сил.

Обрана модель правової держави в ситуації формування політизованого громадянського суспільства передбачає певні організаційно-владні повноваження, процесуальні обов'язки, а також наявність достатньо широких дискреційних повноважень. Влада функціонувала весь цей час як для того, щоб захищати своїх громадян, так і для того, щоб їх пригнічувати^[3]¹. У процесі реального переходу від тоталітарної до демократичної держави в нас відбулося відхилення від обраної моделі правової держави. Сутність влади є правовою константою, яку складно змінити. Водночас держава започаткувала низку реформ, зокрема в судовій сфері. Йдеться про ухвалення українським парламентом змін до Конституції України в частині судоустрою та прийняття нової редакції Закону «Про судову систему і статус суддів». Цей факт додатково стимулював реформування⁴.

¹ Своєрідно висловилися з цього приводу автори підручника «Соціальна філософія» (Київ, 2016): «Державна влада спирається на закон, проте не завжди його дотримується. Держава практикує своєрідне і скрізь вона намагається реалізувати абстрактно-державний інтерес, що в дійсності є інтересом тих соціальних верств, які володіють державною владою. Нерідко за так званим державним інтересом проглядає корисливий інтерес апаратників, чиновництва. Свідченням цього є своєрідна система пільг для державних діячів, яку не можна зруйнувати будь-якими державними (депутатськими) й народними (громадська думка, мораль)

державних інституцій. Відбувається формування нового Верховного суду з цілком оновленим суддівським корпусом, відібраним за результатами конкурсу. Закон також встановлює вищі стандарти суддівської незалежності, забезпечує більшу прозорість та підзвітність суддів перед суспільством.

14 листопада у Вищій кваліфікаційній комісії України було обрано Громадську раду доброчесності. Запровадження відбору кандидатів на посаду судді, а також контролю за його діяльністю за допомогою морально-етичних критеріїв завжди потребував особливого інструментарію, встановлення та перевірки даних. Верифікація ознак морально-етичного порядку схожа на батарею психологічних тестів, які екзамнують не лише певну особу на її придатність до певної роботи, а й суспільство загалом, принаймні його активну частину щодо викривленості чи відповідності. Дійсно, ідеться про юридичну етику, доброчесність як професійну категорію, що мають вимірюватися і кваліфікуватися як принципи і правила поведінки судді. Так, саме в законі «Про судоустрій і статус суддів» зафіксовано це поняття, котре пов'язане з суддівською професією [4]. У низці статей цього акту доброчесність пов'язується із обов'язком подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді. Зокрема, суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. У Законі зазначено, що за відсутності доказів іншого твердження судді декларації доброчесності вважаються достовірними. Лише в разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема неповноту) тверджень судді у декларації доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. Неподання, несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень передбачають дисциплінарну відповідальність, установлену цим Законом.

У статті 69 Закону зазначено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України віком 30-60 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Тобто етичний критерій доброчесності визначений як один із основних в разі призначення на суддівську посаду. Під час проведення конкурсу на зайняття посади судді також обов'язково враховують зазначений критерій (ст. 79 Закону). Критерій доброчесності обов'язково враховують також у кваліфікаційному оцінюванні судді (ст. 83 Закону). Обов'язковими є відомості в суддівському досьє щодо дотримання суддею правил професійної етики, зокрема інформація стосовно відповідності судді критерію доброчесності, тобто відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї задекларованим доходам, у тому числі копії відповідних декларацій, поданих суддею відповідно до цього Закону та законодавства у сфері запобігання корупції (ст. 85 Закону), а також висновок Громадської ради доброчесності.

Громадську раду доброчесності утворено відповідно до ст. 87 зазначеного Закону. Її членами у кількості 20 можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності. До складу ради не можуть входити особи, які протягом останніх п'яти років працювали (проходили службу) в органах прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, поліції, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податкової міліції, Служби безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції; перебували на державній службі; особи, які є суддями або суддями у відставці. Отже, визначені суттєві обмеження щодо перебування в складі ради певних осіб.

Таким чином, суддівську доброчесність можна визначити як професійну трансформацію категорії добропорядності в суддівську професію. Причому можна виокремити етичні стандарти, пов'язані зі статусом судді, а саме: загальні вимоги (солідарність із законом, принципом верховенства права, гуманність тощо); вимоги до поведінки під час здійснення правосуддя (об'єктивність, неупередженість) та засади позасудового поведіння (наприклад, добрі стосунки в родинному колі). Професійну етику та доброчесність можна розглядати як систему моральних обов'язків і відносин, які відображають ставлення судді до свого фаху, що засвідчують моральну відповідальність і готовність виконувати свої службові обов'язки. Професійна етика передбачає такі поняття, як обов'язок, відповідальність, честь, совість, гідність, справедливність, такт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави. Теоретико-правова модель і практична реалізація / Р. Ф. Гринюк. - Київ : Ін Юре, 2004. - 360 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>. - Назва з екрана.
3. Андрущенко В. П. Соціальна філософія : підручник / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. - Київ : Юрінком Інтер, 2016. - 600 с.
4. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402^Ш. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>. - Назва з екрана.